

ANNA GRYGOROWICZ, ELŻBIETA KRASZEWSKA

PROPOZYCJE STANDARDÓW W ZAKRESIE EDUKACJI UŻYTKOWNIKÓW POLSKICH BIBLIOTEK MEDYCZNYCH

THE PROPOSITION OF INFORMATION LITERACY COMPETENCY STANDARDS FOR USERS OF POLISH MEDICAL LIBRARIES

Biblioteka Główna AM w Gdańsku
kierownik: mgr inż. Anna Grygorowicz

Nowoczesna biblioteka, zwana obecnie hybrydową, gromadzi i udostępnia zbiory zarówno w formie tradycyjnej, jak i cyfrowej, zapewniając swoim użytkownikom dostęp do źródeł bieżącej informacji medycznej, przy możliwie pełnym wykorzystaniu najnowszych technologii informatycznych.

Użytkownikami bibliotek uczelni medycznych są wszyscy zainteresowani literaturą z dziedziny szeroko rozumianej medycyny. Każdy z nich posiada inne potrzeby i umiejętności w zakresie korzystania z bibliotecznych zasobów i usług. Troską bibliotekarzy medycznych jest, by w szybko zmieniającej się teraźniejszości użytkownicy potrafili skutecznie zaspokajać swoje potrzeby informacyjne, nie tylko w oparciu o zasoby oferowane przez biblioteki. Osiągnięcie tych celów możliwe jest tylko poprzez ustawiczną edukację studentów, pracowników naukowych i wszystkich tych, którzy odwiedzają bibliotekę zarówno w rzeczywistości, jak i wirtualnie.

Propozycje standardów zostały opracowane przez bibliotekarzy z BG AMG. Projekt przedstawiono w 2006 roku podczas XXV Konferencji Problemowej Bibliotek Medycznych, której organizatorem była Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Lublinie.

Niniejsze opracowanie prezentuje propozycje standardów w zakresie edukacji użytkowników polskich bibliotek medycznych.

Nowoczesna biblioteka, zwana obecnie hybrydową, gromadzi i udostępnia zbiory zarówno w formie tradycyjnej, jak i cyfrowej. Poprzez rozbudowaną witrynę internetową pozwala przeszukiwać własne i obce katalogi, bazy bibliograficzne, serwisy czasopism pełnotekstowych, świadczy też różnorodne usługi, komunikuje się z użytkownikami i coraz częściej ich kształci. Postęp technologiczny i dokonujące się dynamiczne zmiany w funkcjonowaniu bibliotek sprawiają, iż muszą one łączyć zadania „bibliotek obsługujących” i „bibliotek uczących”. W literaturze przedmiotu można już spotkać nowe określenie biblioteki – multimedialne centrum edukacyjne.

Biblioteki, w tym biblioteki akademickie, mają szczególną rolę do spełnienia w tworzeniu społeczeństwa informacyjnego, którego głównymi cechami są szybka i tania wymiana informacji, intensywne jej wykorzystywanie, ustawiczna edukacja i wysoki stopień informatyzacji. Czynniki te determinują rozwój społeczny i ekonomiczny. Zadaniem bibliotekarzy jest włączenie się w kształtowanie takiego społeczeństwa, poprzez nauczanie użytkowników tzw. umiejętności informacyjnych (*information literacy*), tj. określania indywidualnych potrzeb w tej dziedzinie, poszukiwania i skutecznego docierania do pożądanej informacji, a także krytycznej jej oceny i praktycznego wykorzystania. Praca z użytkownikiem powinna w głównej mierze polegać na uczeniu sprawnego i skutecznego docierania do informacji zamiast dostarczania jej w gotowej postaci, gdyż tylko takie działanie wyrabia w użytkownikach samodzielność w tym zakresie. Osoby posiadające umiejętności informacyjne będą wiedziały, jak się uczyć i dzięki temu będą mogły przez całe życie efektywnie kształcić się i rozwijać.

Nauczanie umiejętności informacyjnych jest wyjątkowo ważne w przypadku bibliotek medycznych służących szczególnie użytkownikom, których praca związana jest bezpośrednio z człowiekiem, jego zdrowiem i życiem. Działają one w dziedzinie nauki wymagającej ustawicznego aktualizowania wiedzy. Ludzie medycyny uczą się nie tylko w okresie studiów, ale również przez całe późniejsze życie zawodowe. Z mocy prawa są zobligowani do stałego uzupełniania swoich kompetencji i stosowania w praktyce wyników medycyny opartej na dowodach naukowych (*evidence based medicine*).

Troską bibliotekarzy medycznych było i jest, by w szybko zmieniającej się rzeczywistości użytkownicy potrafili skutecznie zaspokajać swoje potrzeby informacyjne w oparciu o zasoby oferowane nie tylko przez biblioteki. Osiągnięcie tych celów możliwe jest tylko poprzez ustawiczną edukację studentów, pracowników naukowych i wszystkich tych, którzy odwiedzają bibliotekę zarówno w rzeczywistości, jak i wirtualnie.

INFORMACJE OGÓLNE

Pod pojęciem edukacji użytkowników bibliotek należy rozumieć kształcenie ich umiejętności informacyjnych (*information literacy*). Problem ten pozostaje w kręgu zainteresowań bibliotekarstwa światowego od końca lat 80. W literaturze spotyka się szereg dokumentów zawierających, opracowane przez różne organizacje lub osoby związane z bibliotekarstwem i edukacją, standardy w tej dziedzinie.

Co to jest standard? Według „Wielkiego słownika wyrazów obcych” to „typowy i przeciętny model czegoś” lub też standardy to „normy określające podstawowe wymagania stawiane czemuś” [1].

Standardy odnoszące się do edukacji użytkowników bibliotek określają, jakie umiejętności cząstkowe powinni oni posiadać, aby mogli efektywnie zaspokajać swoje potrzeby informacyjne, a zdobytą wiedzę stosować w praktyce i upowszechniać. Pogłębianie tych umiejętności powinno się odbywać w sposób ciągły, stosownie do zmieniających się potrzeb i kwalifikacji użytkowników.

Spośród wielu już istniejących standardów w tej dziedzinie warto wymienić, za Lidią Derfert-Wolf [4], te najczęściej cytowane i wdrażane:

- Big6 Skills – (M. B. Eisenberg i R. E. Berkowitz, 1990)
- Seven Faces of Information Literacy (Ch. Bruce, 1997)

- Information Literacy Standards for Student Learning (AASL i AECT, 1998)
- Seven Pillars of Information Literacy (SCONUL, 1999)
- Information Literacy Competency Standards for Higher Education (ACRL, 2000)
- Australian and New Zealand Information Literacy Framework, II wyd. (ANZIL i CAUL, 2004).

Największe dokonania na tym polu mają biblioteki Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Australii.

Polskie biblioteki medyczne dostrzegały i nadal dostrzegają potrzebę zapewnienia dobrej jakości nauczania swoich użytkowników. Temat ten pojawiał się w dyskusjach odbywających się w ramach dorocznych środowiskowych konferencji problemowych. Warto tu przypomnieć XVII Konferencję Problemową Bibliotek Medycznych, która odbyła się w 1998 roku w Poznaniu. W jej ramach, m.in. Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Poznaniu przedstawiła szczegółowo opracowany i wdrożony w tej jednostce projekt programu szkoleń z informacji naukowej, a ośrodek krakowski podzielił się swoimi dwuletnimi doświadczeniami z prowadzenia zajęć w tym zakresie dla słuchaczy studiów doktoranckich.

Podczas narady Kolegium Dyrektorów Bibliotek Medycznych, jaka miała miejsce we wrześniu 2005 r., w czasie obrad XXIV Konferencji Problemowej Bibliotek Medycznych w Białymstoku, powołano zespół ds. standaryzacji kształcenia użytkowników, którego zadaniem było podjęcie próby sformułowania standardów edukacyjnych w tej dziedzinie.

PROPOZYCJE STANDARDÓW

Poniżej przedstawiono wypracowany w Bibliotece Głównej Akademii Medycznej w Gdańsku projekt tych standardów, jako materiał wyjściowy do dalszej, szerokiej dyskusji w środowisku. Inspirację stanowiły trzy opracowania spośród wymienionych już dokumentów:

- Seven Pillars of Information Literacy – standardy opracowane w 1999 r. w Wielkiej Brytanii przez Stowarzyszenie Bibliotek Narodowych i Akademickich (SCONUL – Society of College, National and University Libraries) [4, 5]
- Information Literacy Competency Standards for Higher Education – amerykańskie standardy zatwierdzone w 2000 r. przez Stowarzyszenie Bibliotek Akademickich i Naukowych (ACRL – Association of College and Research Libraries) [1, 4].

Zgodnie z tymi standardami osoba posiadająca umiejętności informacyjne:

1. określa istotę i zakres potrzebnej informacji
 2. uzyskuje potrzebne informacje w sposób efektywny i sprawny
 3. krytycznie ocenia informacje i jej źródła oraz włącza wyselekcjonowane informacje do swego zasobu wiedzy i systemu wartości
 4. efektywnie wykorzystuje informacje do osiągnięcia określonego celu, zarówno indywidualnie, jak i w grupie
 5. rozumie ekonomiczne, prawne i społeczne problemy związane z wykorzystaniem informacji oraz zdobywa i wykorzystuje informacje etycznie i zgodnie z prawem
- Australian and New Zealand Information Literacy Framework – standardy australijskie opracowane przez ANZIL – Australian and New Zealand Institute for Information Literacy we współpracy z CAUL – Council of Australian University Librarians – II wyd., 2004 [2, 4], według których użytkownik wyposażony w umiejętności informacyjne:

1. rozpoznaje potrzeby informacyjne i określa istotę i zakres potrzebnej informacji
2. znajduje potrzebne informacje sprawnie i efektywnie
3. krytycznie ocenia informacje i proces jej poszukiwania
4. zarządza zgromadzoną i nowo wygenerowaną informacją
5. wykorzystuje zdobyte i przetworzone informacje do tworzenia nowych koncepcji lub wiedzy
6. wykorzystuje informacje ze zrozumieniem i uznaniem kulturowych, etycznych, ekonomicznych, prawnych i społecznych problemów związanych z jej stosowaniem

PROPONOWANE ROZWIĄZANIA DLA POLSKICH BIBLIOTEK MEDYCZNYCH

Standard 1

Użytkownik zna swoje potrzeby w zakresie korzystania z informacji medycznej i umie je sprecyzować

1. umie nazwać istotę tych potrzeb
2. potrafi określić ich zakres

Standard 2

Użytkownik biblioteki medycznej umie dotrzeć do potrzebnej informacji i ją pozyskać

1. zna źródła informacji i potrafi je rozróżnić:
 - zna typy tradycyjnych i elektronicznych dokumentów i publikacji
 - zna rodzaje źródeł naukowej informacji medycznej
 - zna i umie rozróżnić charakter źródeł
 - rozumie metodykę tworzenia baz danych i wie, jakiego typu informacje zawierają
 - rozpoznaje znaczenie poszczególnych źródeł dla różnych dyscyplin medycyny
2. umie wybrać odpowiednie do swoich potrzeb źródła informacji
3. umie zlokalizować źródła informacji i posłużyć się nimi w praktyce:
 - zna narzędzia informacji naukowej i wykorzystuje je
 - umie formułować zapytania, budować strategie wyszukiwawcze, stosować operatory logiczne i zawężać uzyskiwane wyniki
 - zna stosowane w bibliotece i w Internecie narzędzia informatyczne i interfejsy oraz umie się nimi posługiwać
 - zna zasady i sposoby dotarcia do informacji znajdującej się w bibliotece i poza nią i je stosuje
 - zna elementy opisu bibliograficznego różnego typu źródeł i na ich podstawie umie je identyfikować
4. skutecznie uzyskuje poszukiwane informacje, utrwała je i nimi zarządza
5. weryfikuje zastosowane strategie wyszukiwawcze optymalizując je

Standard 3

Użytkownik biblioteki medycznej krytycznie ocenia uzyskane informacje

1. zna kryteria oceny wiarygodności źródeł informacji, stosuje je w praktyce
2. zna kryteria oceny publikacji i posługując się nimi, dokonuje oceny i selekcji
3. analizuje i porównuje uzyskane rezultaty

Standard 4

Użytkownik biblioteki medycznej wykorzystuje wyselekcjonowane informacje do tworzenia i upowszechniania nowej wiedzy

1. umie wyciągać wnioski z posiadanych informacji i stosuje je do tworzenia nowej wartości
2. zna sposoby upowszechniania wiedzy i wybiera odpowiednie
3. zna metodologię tworzenia publikacji oraz innych form przekazu i praktycznie ją wykorzystuje
4. posiada wiedzę o regulacjach prawnych i etycznych w odniesieniu do nauki i upowszechniania wiedzy oraz postępuje zgodnie z nimi
5. na podstawie uzyskanych i przetworzonych informacji buduje nową wartość, upowszechniając ją etycznie i zgodnie z prawem

Przedstawione powyżej propozycje standardów mają celowo ogólną formę – dzięki temu będzie możliwe ich wdrożenie w każdej z bibliotek. Wprowadzenie ich w życie nastąpi bowiem poprzez wypracowanie przez poszczególne biblioteki, w zależności od posiadanych możliwości kadrowych, lokalowych czy sprzętowych, najbardziej efektywnych modeli kształcenia umiejętności informacyjnych. Modele te powinny uwzględniać, oprócz odpowiednich treści programowych dostosowanych do zróżnicowanych potrzeb informacyjnych uczestników szkoleń oraz poziomu ich wiedzy i umiejętności, szereg innych elementów, jak np.:

- formę kursu i jego długość
- typ zajęć
- miejsce zajęć i jego infrastrukturę
- liczebność grup
- formy zaliczenia szkolenia
- umiejscowienie szkolenia w programie nauczania
- kwalifikacje bibliotekarzy prowadzących szkolenie

REFLEKSJE KOŃCOWE

1. By możliwe było rozpoczęcie nauczania użytkowników w zakresie korzystania ze źródeł nowoczesnej informacji naukowej, każdy z nich powinien posiadać:
 - podstawową znajomość biblioteki – temu służy przysposobienie biblioteczne dla studentów I roku, a dla innych nowych użytkowników – kursy wprowadzające
 - umiejętność posługiwania się komputerem i korzystania z Internetu – posiadanie tych umiejętności jest coraz bardziej powszechne.Należy dodać, że ze względu na dominację języka angielskiego w nauce, w tym w medycynie, jego znajomość jest niezbędna do korzystania ze światowych źródeł naukowej informacji medycznej.
2. Niektóre funkcje zarówno kursów wprowadzających, jak i innych szkoleń może i powinna przejąć witryna internetowa biblioteki. Nowoczesne technologie informatyczne pozwalają wzbogacać ją o różnego typu interaktywne informatory, przewodniki, samouczki, prezentacje, filmy, materiały pomocnicze, ćwiczenia do samodzielnego wypełnienia. Korzystanie z tego typu źródeł kształtuje w użytkownikach umiejętność samodzielnego

uczenia się – elementu niezbędnego zarówno w procesie studiowania, jak i w dalszym rozwoju naukowym.

Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Gdańsku posiada w tym zakresie pozytywne doświadczenia. Wprowadzenie w roku akademickim 2005/2006 *Szkolenia bibliotecznego online* dla studentów I roku zostało dobrze przez nich przyjęte, nie sprawiało im trudności, a bibliotekarzy odciążało od organizowania i prowadzenia tradycyjnych szkoleń. Raz podjęty wysiłek stworzenia elektronicznych wersji materiałów informacyjnych i szkoleniowych udostępnianych za pośrednictwem strony www biblioteki przynosi efekty przez dłuższy okres czasu, gdyż są one łatwe w aktualizacji i mogą być wykorzystywane przez różne osoby, do różnych celów.

3. Słusznym wydaje się dążenie do kształcenia umiejętności informacyjnych w ramach realizacji przedmiotów ujętych w programach nauczania zarówno studentów uczelni medycznych, jak i słuchaczy studiów doktoranckich, czy też w czasie kształcenia podyplomowego [4]. Za takim rozwiązaniem przemawiają:

- brak możliwości uwzględnienia w przeładowanych programach nauczania godzin dydaktycznych poświęconych tylko edukacji informacyjnej
- konieczność zróżnicowania podejścia do zagadnień naukowej informacji medycznej w zależności od gałęzi medycyny, której dotyczy rozpatrywany problem
- uzyskiwanie lepszych efektów kształcenia poprzez nauczanie problemowe, gdyż wymaga ono od uczącego się aktywności w poszukiwaniu konkretnego rozwiązania postawionego problemu.

Wdrożenie takiego modelu wymaga ścisłej współpracy bibliotekarzy – fachowców w dziedzinie naukowej informacji medycznej, z osobami prowadzącymi poszczególne zajęcia dydaktyczne.

W obecnej dobie polskie biblioteki medyczne skupiają się na realizacji obowiązkowych lub fakultatywnych zajęć z przysposobienia bibliotecznego dla studentów I roku, natomiast kształcenie umiejętności w zakresie korzystania z naukowej informacji medycznej realizują tylko nieliczne i to w ograniczonym zakresie. Wydaje się, że niedostateczna jest również świadomość użytkowników zarówno konieczności ustawicznego kształcenia swoich umiejętności informacyjnych, jak i już istniejących możliwości w tym zakresie. Może o tym świadczyć niska frekwencja na kursach organizowanych przez biblioteki medyczne.

Czy w obecnej sytuacji finansowej, kadrowej i lokalowej bibliotek możliwe jest prowadzenie przez nie szeroko zakrojonej działalności dydaktycznej?

Wydaje się, że niestety nie, mimo zrozumienia przez bibliotekarzy medycznych, jak znaczący jest to problem. Zadaniem naszego środowiska jest podejmowanie wspólnych działań mających na celu uświadamianie decydentom roli i znaczenia kształcenia umiejętności informacyjnych użytkowników bibliotek medycznych, nagłaśnianie istniejących pilnych potrzeb w tej dziedzinie i skuteczne zabieganie o odpowiednie decyzje systemowe i finansowe, tak aby mógł się dokonywać proces powstawania społeczeństwa opartego na wiedzy.

Należy mieć nadzieję, iż wypracowanie standardów edukacyjnych będzie realne, a polityka edukacyjna władz zarówno państwa, jak i poszczególnych uczelni, na tyle poprawi sytuację bibliotek, że możliwe będzie ich wdrożenie.

PIŚMIENNICTWO

1. ACRL: Information Literacy Standards of Higher Education: an international perspective. [on-line]. 2000 [dostęp 2 czerwca 2006]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/standards.pdf>. – 2. Australian and New Zealand Information Literacy Framework. 2nd ed. Adelaide, Australian and New Zealand Institute for Information Literacy ANZIL. Revised version of CAUL's Information Literacy Standards published in 2001 [on-line]. 2004 [dostęp 2 czerwca 2006]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.caul.edu.au/info-literacy/InfoLiteracyFramework.pdf>. – 3. Bańko M. (red.): Wielki słownik wyrazów obcych PWN. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. – 4. Derfert-Wolf L.: Information literacy: koncepcje i nauczanie umiejętności informacyjnych. EBIB 2005, 1 [on-line]. [dostęp 2 czerwca 2006]. Dostępny w World Wide Web: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/62/derfert.php>. – 5. SCONUL Information Skills in Higher Education: A SCONUL Position Paper [on-line]. 1999 [dostęp 2 czerwca 2006]. Dostępny w World Wide Web: http://www.sconul.ac.uk/activities/inf_lit/papers/Seven_pillars.html.

A. Grygorowicz, E. Kraszewska

THE PROPOSITION OF INFORMATION LITERACY COMPETENCY STANDARDS
FOR USERS OF POLISH MEDICAL LIBRARIES

Summary

The document Information Literacy Competency Standards for Users of Polish Medical Libraries was formulated in the Main Library of the Medical University of Gdańsk in 2006 as a proposition for all health libraries in Poland. The document was presented during XXV Conference of Polish Medical Libraries in Lublin in the same year. The main reason for creating these standards was to inspire polish medical librarians to find the best training model of developing users' information literacy skills, what is so important in the time of IT domination and various electronic sources of medical information.

This paper presents prepared standards as a proposition for discussion not only between medical librarian.

Adres: mgr inż. Anna Grygorowicz
Biblioteka Główna AMG
ul. Dębinki 1, 80-211 Gdańsk
e-mail: bibldyr@amg.gda.pl